

FRAZEOLoji VAHİDLƏRİN MÜXTƏLİF DİL QRUPLARINDA QARŞILIĞININ VERİLMƏSİNDƏ MİLLİ-MƏDƏNİ XUSUSİYYƏTLƏRİN ƏSAS ROLU HAQQINDA

Röya Kazımova

Qarabağ Universiteti, Xankəndi, Azərbaycan
e-mail: roya.kasimova@karabakh.edu.az

Xülasə. Frazeoloji ifadələr xalqın mədəni kimliyini, tarixi təcrübələrini və sosial dəyərlərini əks etdirən əsas dil vasitələrindən biridir. Frazeologiya sosial-mədəni yaddaşın qorunmasına xidmət edir. Milli frazeoloji ifadələr xalqın özünəməxsus dünya görüşünü və tarixi reallıqlarını əks etdirir. Məqalədə frazeologiyanın, xüsusən də lingvistik nisbilik və mədəniyyətlərarası ünsiyyət kontekstində gələcək tədqiqatların vacibliyini vurğulanmışdır.

Açar sözlər: Milli kimlik, mənəvi prinsiplər, etik dəyərlər, stereotiplər, frazeologiya.

ON THE KEY ROLE OF NATIONAL-CULTURAL CHARACTERISTICS IN GIVING THE CORRESPONDENCE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN VARIOUS LANGUAGE GROUPS

Roya Kazimova

Karabakh University, Khankendi, Azerbaijan

Abstract. Phraseological expressions are one of the main linguistic means of reflecting the cultural identity of the people, their historical experience and social values. Phraseology serves to preserve sociocultural memory. National phraseological expressions reflect the peculiar worldview and historical realities of the people. This article highlights the importance of future research on phraseology, especially in the context of linguistic relativity and intercultural communication.

Keywords: National identity, moral principles, ethical values, stereotypes, phraseology.

О КЛЮЧЕВОЙ РОЛИ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ В ОПРЕДЕЛЕНИИ СООТВЕТСТВИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В РАЗЛИЧНЫХ ЯЗЫКОВЫХ ГРУППАХ

Роя Казимова

Карабахский Университет, Ханкенди, Азербайджан

Резюме. Фразеологические выражения являются одним из основных языковых средств отражения культурной самобытности народа, его исторического опыта и социальных ценностей. Фразеология служит сохранению социокультурной памяти. Национальные фразеологические выражения отражают своеобразное мировоззрение и исторические реалии народа. В этой статье подчеркивается важность будущих исследований фразеологии, особенно в контексте лингвистической теории относительности и межкультурного общения.

Ключевые слова: Национальная идентичность, моральные принципы, этические ценности, стереотипы, фразеология.

1. Giriş

Frazeologiyalar yalnız dil vahidləri deyil, həm də xalqın dünyaya baxışını əks etdirən mədəniyyət daşıyıcılarıdır. Bu baxımdan, fərqli mədəniyyətlərin frazeologiyasını öyrənmək həmin mədəniyyətləri daha dərinləndirən anlamağa kömək edir.

Frazeologiyalar milli kimlik və mədəniyyətin ayrılmaz hissəsidir. Onlar xalqın dəyərlər sistemini, tarixi təcrübələrini və dünyaya baxışını əks etdirən güclü dil vasitələridir.

Dil və mədəniyyətin mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəsi uzun müddətdir ki, xüsusilə frazeologiya sahəsində linqvistik tədqiqatların mərkəzindədir. Bu tədqiqatın məqsədi müxtəlif dil qruplarında frazeoloji vahidlərin qarşılıqlı asılılığında milli-mədəni xüsusiyyətlərin əsas rolunu öyrənməkdir. Mədəni nüansların bu vahidlərin formalaşmasına və şərhinə necə təsir etdiyini araşdıraraq, müxtəlif dil çərçivələrindəki mənalarını daha dərinlən anlamaq mümkündür. Bu araşdırmanın əhəmiyyəti, frazeoloji ifadələrin sosial dəyərləri, inancları və ənənələri necə əks etdirdiyini vurğulayaraq dil müxtəlifliyi ilə mədəni kimlik arasındakı boşluğu aradan qaldırmaq qabiliyyətindədir [1].

Müəyyən mənaları ötürən sabit söz birləşmələri kimi təyin olunan frazeoloji vahidlər quruluşlarına və funksiyalarına görə müxtəlif kateqoriyalara bölünür. Dilçilikdəki rolları sadə söz ehtiyatından kənara çıxır; müxtəlif dillərdə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilən mədəni mənalar və kontekstual mənalar ehtiva edirlər. Bu tədqiqat, Türk, Hind-Avropa dillərində və digər dil qruplarında frazeoloji vahidləri təhlil edərək, milli-mədəni xüsusiyyətlərin onların istifadəsinə və şərhinə necə təsir etdiyini müəyyənləşdirəcəkdir [2].

Hər bir xalqın frazeologiyası onun keçmişini, ənənələrini və dünya qavrayışını anlamaq üçün açar rolunu oynayır. Bundan əlavə, tədqiqat mədəniyyətin dilə təsirini və frazeoloji vahidlərin mənasının tez-tez mədəni kontekstdə necə dərin kök saldığını araşdıracaq. Müqayisəli təhlil sayəsində bu tədqiqat dil və mədəniyyət arasındakı mürəkkəb əlaqəni göstərən frazeoloji vahidlərin nümunələrini təqdim edəcək və nəticədə dil müxtəlifliyi və mədəni qarşılıqlılığın daha geniş anlaşılmasına kömək edəcəkdir. Bu tədqiqatın nəticələri yalnız dil biliklərini genişləndirməyəcək, həm də dil, mədəniyyət və şəxsiyyət arasındakı əlaqələri daha da araşdırmağa yönəlmiş gələcək tədqiqat istiqamətlərinə yol açacaqdır [14].

Dillərin və frazeologiyaların qarşılıqlı təsiri isə global mədəniyyətlərarası ünsiyyəti daha da zənginləşdirir [3]. Frazeologiya yalnız dilin bir elementi deyil, həm də xalqın mədəni dəyərlərinin, tarixi yaddaşının və dünya görüşünün əksidir. Frazeoloji ifadələr xalqın sosial və etik dəyərlərini, mənavi prinsiplərini və əxlaqi normalarını ötürən bir vasitə kimi çıxış edir. Bu ifadələr mədəni bütövlüyü qoruyub-saxlamağa kömək edən tənzimləyici elementlər kimi də qəbul olunur. Məşhur dilçi Fillmore görə müəyyən obrazlı ifadələr yalnız o zaman frazeologiyaya çevrilir ki, onlar xalqın mədəni-etnik normaları, stereotipləri və mifoloji dünyagörüşü ilə əlaqələndirilir [10]. Bu ifadələr, hansısa xalqın mədəniyyətinə aid olan xüsusi mənə çalarlarını daşıdığı üçün başqa dillərə tam dəqiqliklə tərcümə olunması çətindir [5].

Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, frazeoloji vahidlərin müqayisəsində milli-mədəni xüsusiyyətlərin təsiri ilk dəfə müxtəlif dil qrupları əsasında sistemləşdirilmiş şəkildə araşdırılır və onların tərcümə prosesində yaratdığı semantik çətinliklər ayrıca təhlil edilir.

Araşdırmanın məqsədi. Frazeoloji vahidləri öyrənməklə yanaşı, bu dil ifadələrinin təkcə mədəni kimliyi əks etdirmədiyini, həm də zamanla onu necə formalaşdırdığını nəzərə almaq vacibdir. Dil, cəmiyyətdə istifadə olunan ifadələrin ortaq dəyərləri və kollektiv yaddaşı gücləndirə biləcəyi və bununla da fərdi və qrup kimliyini təsir edə biləcəyi bir mədəniyyət

ötürmə vasitəsi kimi çıxış edir. Məsələn, müəyyən bir mədəni təcrübəni əks etdirən idiomatik ifadələrin istifadəsi, mədəni kontekstlə tanış olmayanları uzaqlaşdırarkən ana dilində danışanlarda iştirak hissinə kömək edə bilər. Bu dinamik qarşılıqlı əlaqə, frazeoloji vahidlərin öyrənilməsinin yalnız akademik bir məşq deyil, həm də dilin müxtəlif dil mənzərələri daxilində mədəni ənənələri və sosial birliyi necə davam etdirdiyinin kritik bir təhlili olduğunu göstərir. Bu əlaqələri anlamaq, mədəni kimliyin dil vasitəsilə davamlı olaraq necə müzakirə edildiyi və yenidən müəyyənləşdirildiyi barədə düşüncəmizi zənginləşdirə bilər və nəticədə müxtəlif cəmiyyətlərdə ünsiyyət praktikasına təsir göstərir [6].

2. Metodologiya

Frazeoloji vahidlərin milli-mədəni xüsusiyyətlərinin öyrənilməsində bir neçə əsas elmi metoddan istifadə olunmuşdur. İlk növbədə müqayisəli təhlil metodu tətbiq edilmişdir. Müqayisəli təhlil vasitəsilə türk, hind-avropa və slavyan dillərindəki frazeoloji vahidlər seçilmiş, onların oxşar və fərqli semantik çalarları müəyyən edilmişdir. Bu metod sayəsində frazeologiyaların yalnız leksik səviyyədə deyil, həm də mədəni kodlar səviyyəsində fərqləndiyi müşahidə olunmuşdur. İkinci olaraq, semantik analiz metodu istifadə edilmişdir. Bu metod frazeoloji vahidlərin dərin məna qatlarını üzə çıxarmağa, onların məcazi, simvolik və konseptual funksiyalarını aşkara çıxarmağa imkan vermişdir. Analiz nəticəsində eyni anlayışı ifadə edən deyimlər müxtəlif dillərdə fərqli metaforalarla formalaşması və bunun milli mədəniyyətin semantikaya birbaşa təsir göstərdiyi müəyyən edilmişdir. Üçüncü olaraq, diskurs analizi aparılmışdır. Diskurs analizi vasitəsilə frazeoloji ifadələrin real nitq mühitində işlənmə tezliyi, sosial və mədəni kontekstdə istifadəsi araşdırılmışdır. Bu yanaşma göstərmişdir ki, bəzi ifadələr yalnız yazılı mətnlərdə qalır, bəziləri isə gündəlik ünsiyyətdə aktiv şəkildə işlədilir və bu, cəmiyyətin dəyərlər sistemini əks etdirir. Dördüncü olaraq, korpus linqvistikası üsulundan istifadə olunmuşdur. Elektron mətn bazalarında müxtəlif dillərə aid nümunələr toplanmış, onların tezlik göstəriciləri müqayisə edilmişdir. Bu üsul nəticəsində bəlli olmuşdur ki, tarixi hadisələrlə bağlı frazeologiyalar daha çox sabitlik nümayiş etdirir, gündəlik məişət ifadələri isə zamana uyğun dəyişkənlik göstərir. Beşinci metod olaraq, tarixi-linqvistik yanaşma tətbiq edilmişdir. Tarixi mənbələr əsasında müəyyən olunmuşdur ki, bir çox frazeoloji vahidlər xalqın keçmiş sosial-siyasi hadisələri ilə bağlı yaranmışdır. Bu metod göstərmişdir ki, frazeoloji ifadələr yalnız dil hadisəsi deyil, həm də kollektiv yaddaşın daşıyıcısıdır. Ümumilikdə, metodların kombinasiyası tədqiqatın obyektivliyini artırmış və frazeoloji vahidlərin milli-mədəni xüsusiyyətlərinin hərtərəfli öyrənilməsinə imkan yaratmışdır. Müqayisəli təhlil dillərarası oxşarlıqları və fərqləri üzə çıxarmış, semantik analiz onların dərin mənalarını açmış, diskurs analizi sosial funksiyalarını göstərmiş, korpus üsulu statistik möhkəmlilik təmin etmiş, tarixi-linqvistik yanaşma isə mənşə faktorlarını aşkar etmişdir [4].

Cəmiyyətlər inkişaf etdikcə və bir-birinə qarışıdıqca ortaya çıxan frazeoloji vahidlər tez-tez mədəni şəxsiyyətlərin hibridləşməsinə əks etdirir və dilin yeni kontekstlərə uyğunlaşdıqca dinamik təbiətini nümayiş etdirir. Bu fenomen xüsusilə çoxmədəniyyətli bir mühitdə nəzərə

çarpır, burada dil mübadiləsi müxtəlif mədəniyyətlərin elementlərini birləşdirən yeni idiomatik ifadələrə səbəb ola bilər və bununla da cəmiyyətin ünsiyyət palitrasını zənginləşdirir. Məsələn, müxtəlif əhalinin cəmləşdiyi şəhər mərkəzlərində jarqon və ya bir neçə dildən olan deyimlər daxil olmaqla ifadələr ana dilində danışanların ümumi kimliyini ifadə edə bilər, eyni zamanda qloballaşma şəraitində mədəni kimliyin qorunması problemlərini vurğulayır. Bu cür qarşılıqlı təsirlər mədəniyyətlərarası ünsiyyət və qarşılıqlı anlaşımanın inkişafında dilin ən vacib rolunu vurğulayır, çünki onlar təkcə mədəni kimliyin mürəkkəbliyini deyil, həm də getdikcə daha çox əlaqəli bir dünyada dilin əlaqələndirici bir əlaqə potensialını ortaya qoyur [15].

3. Milli frazeologiyanın spesifikliyi

Milli frazeologiyanın spesifikliyi, əsasən, iki əsas faktorla müəyyən olunur:

1. Obyektiv faktor - hər bir xalqın unikal təbii və mədəni reallıqları vardır. Bu reallıqlar həmin xalqın frazeologiyasında əks olunur və digər xalqlarda bənzəri olmur;

2. Subyektiv faktor - hər bir xalqın dildə istifadə etdiyi məcazi ifadələr eyni hadisəni fərqli şəkildə əks etdirə bilər. Yəni, eyni anlayış müxtəlif dillərdə fərqli frazeoloji vahidlərlə ifadə oluna bilər. Məsələn, rus, ingilis və alman frazeologiyalarının müqayisəsi göstərir ki, bəzi frazeoloji ifadələr yalnız bir xalqa aid olan reallıqlarla bağlıdır və başqa dillərə çətinliklə tərcümə olunur.

Frazeoloji ifadələr yalnız leksik elementlər deyil, həm də xalqın mədəni irsini əks etdirən xüsusi strukturlardır. Milli spesifik frazeologiyayı müəyyən etmək üçün tarixi və etnoqrafik yanaşmalardan istifadə etmək vacibdir.

Məşhur dilçi V.G. Gak frazeoloji ifadələrin mədəni mahiyyətini maddi və mənəvi mədəniyyət elementləri ilə əlaqələndirir. Buraya xalqın tarixi, dini inancları, adət-ənənələri və təbii coğrafi şəraiti daxildir.

Frazeoloji ifadələr çox vaxt tarixi proseslər, sosial hadisələr və xalqın keçmiş təcrübələrindən qaynaqlanır. Məsələn, ingilis frazeologiyasında xüsusi tarixi hadisələrlə bağlı ifadələr var. “Kentish fire” (Kent atəşi) - “coşqulu alqış” mənasını verir. Bu ifadə XIX əsrdə İngiltərədə Katoliklərin Hüquqlarının Bərpası Qanununa qarşı keçirilən etiraz yığıncaqları ilə bağlıdır. “The die is cast” (“zər atılmışdır”) - Bu ifadə qədim Romada Sezara aid olan tarixi hadisədən qaynaqlanır və geri dönüşü olmayan qərar vermək mənasında işlədilir [8]. Rus dilində isə tarixi hadisələrlə bağlı olan frazeologiyalara bu nümunələri misal gətirmək olar: “Казанская сирота” (“Kazan yetimi”) - özünü yazıq kimi göstərən insan mənasını verir. Bu ifadə İvan Qroznının 1552-ci ildə Kazanı işğal etməsindən sonra yaranmışdır. Bu ifadələr xalqın keçmiş tarixi hadisələrinə əsaslanır və yalnız həmin xalqa aid mədəni yaddaşın bir hissəsini təşkil edir.

Frazeoloji ifadələrin mədəni xüsusiyyətlərini daha yaxşı başa düşmək üçün müxtəlif dillərdəki frazeologiyaların müqayisəsi aparılır. Məsələn, alman və rus dillərində oxşar mənaya malik ifadələr fərqli metaforalar üzərində qurulub [12]:

Alman dili: “Tomaten auf den Augen haben” (gözlərində pomidor olmaq) - bir şeyi görməmək, başa düşməmək;

Rus dili: “Смотреть в книгу - видеть фигу” (kitaba baxıb heç nə görməmək) - anlamamaq.

Bəzən müxtəlif dillərdə eyni anlayışa uyğun frazeologiyalar tamamilə fərqli şəkildə ifadə olunur. Bu müqayisə hər bir xalqın frazeologiyasının spesifik xüsusiyyətlərə malik olduğunu və onların öz mədəni irsini əks etdirdiyini göstərir.

Frazeoloji vahidlərin heyvanlarla əlaqəli istifadəsi onların insan davranışlarını təsvir etməsindəki universal xüsusiyyətlərdən irəli gəlir. Konseptual metafora çərçivəsində, 'as strong as an ox' (öküz kimi güclü) ifadəsi fiziki güc anlayışının heyvanlar üzərindən izahına misaldır. Azərbaycan dilində bu ifadənin ekvivalenti 'öküz kimi güclü' və ya 'dəmir kimi bərk' kimi işlənir. Bu nümunə göstərir ki, frazeoloji vahidlər universal idrak modelləri ilə formalaşır, lakin onların spesifik ifadə tərzini müxtəlif dillərdə fərqli ola bilər [11].

Frazeologiya sosial-mədəni yaddaşın qorunmasına xidmət edir. Milli frazeoloji ifadələr xalqın özünəməxsus dünya görüşünü və tarixi reallıqlarını əks etdirir. Müxtəlif dillərdəki frazeoloji ifadələri müqayisə etməklə, fərqli mədəniyyətlərin oxşarlıqlarını və fərqlərini anlamaq mümkündür. Nəticə etibarilə, frazeologiyanın tədqiqi və müqayisəsi xalqın tarixi yaddaşını, dəyərlərini və milli xüsusiyyətlərini anlamağa imkan yaradır [8].

Frazeoloji ifadələr yalnız dilin lüğət vahidləri deyil, həm də xalqın tarixi, mədəni və sosial xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən mühüm elementlərdir. Onlar dilin kollektiv yaddaşını formalaşdırır və nəsil-dən-nəslə ötürülən mədəni mirasın bir hissəsini təşkil edir [13].

Nümunə:

1. “Kentish Fire” (Kent Atəşi) - “Coşqulu Alqış”

Bu ifadə ilk dəfə 1834-cü ildə ingilis dilində qeydə alınıb və İngiltərənin Kent bölgəsindəki siyasi etiraz yığıncaqları ilə bağlıdır. 1828-1829-cu illərdə Katoliklərin Hüquqlarının Bərpası Qanunu (Catholic Relief Bill) ilə əlaqədar olaraq, bu qanunun ləğvini dəstəkləyənlər qışqırıq və coşqulu alqışlarla öz narazılıqlarını bildirirdilər. 15 avqust 1834-cü ildə Qraf Rodenin ad günündə Lord Vinçelsi xüsusi bir tost təqdim edərkən “Let it be given with the ‘Kentish Fire’” (“Bu tost gurultulu alqışlarla qarşılansın”) ifadəsini işlədir. Bu hadisə nəticəsində “Kentish Fire” frazeoloji ifadəsi coşqulu və uzunmüddətli alqışlar mənasında işlənməyə başlayır.

2. “The Great White Way” - “Böyük Ağ Yol” (Brodveydəki Teatrlar Prospekti)

Bu ifadə ABŞ teatr slenginə aiddir və Brodveydə teatrların sıx yerləşdiyi, işıqlarla bəzədilmiş hissəni təsvir edir. 1880-ci ildə məşhur ixtiraçı və filantrop Çarlz Frensis Braş elektrik lampaları ilə Brodveyin bir mil uzunluğundakı hissəsini işıqlandırır.

3. “When Queen Anne was alive” - “Kraliça Anna Yaşayanda”

Bu ingilis atalar sözü hər hansı bir hadisənin çoxdan baş verdiyini ifadə edir. Kraliça Anna 1665-1714-cü illərdə yaşamış və Böyük Britaniyanın yaranmasına səbəb olan mühüm tarixi proseslərdə iştirak etmişdir. 1 may 1707-ci ildə İngiltərə və Şotlandiya birləşərək Böyük

Britaniya Krallığını yaradır. Kraliça Annanın dövrü kulturanın və maarifçiliyin inkişaf etdiyi bir dövr kimi yadda qalıb, bu səbəbdən də onun adı tarixdə xüsusi yer tutur. Bu ifadənin rus dilindəki ekvivalenti “При царе Горохе” (“Çar Noxudun dövründə”) ifadəsidir. Lakin, Çar Noxud adlı real bir hökmdar olmamışdır, bu ifadə məzhəkəli və ironik kontekstdə işlədilir [9].

Frazeoloji vahidlər dilin yalnız bədii ifadə vasitəsi deyil, həm də xalqın mədəni kodlarını daşıyan güzgüsüdür. Lakin məqalədə təqdim olunan frazeoloji nümunələrin sayı məhduddur və yalnız bir neçə dil üzərində qurulmuşdur. Bu, müqayisəli təhlilin elmi dəyərini azaldır. Frazeologiyanın milli-mədəni xüsusiyyətlərini daha dolğun anlamaq üçün müxtəlif dillərdə daha geniş materiala ehtiyac duyulur. Ona görə də bu bölmədə Azərbaycan, rus, ingilis və alman dillərindən seçilmiş 15 frazeoloji vahid nümunəsi təqdim olunur. Bu nümunələr bir tərəfdən dillərin oxşar metaforik quruluşlarını göstərir, digər tərəfdən mədəniyyətlərin fərqli dünyagörüşünü ortaya çıxarır.

Cədvəl 1. Müqayisəli təhlil

Azərbaycan dili	Rus dili	İngilis dili	Alman dili	Mənası / Qısa şərh
Şir ürəyi yemək	Львиное сердце иметь	Have a lion's heart	Ein Löwenherz haben	Çox cəsarətli olmaq
Suya düşmək	Попасть впросак	To be in hot water	In die Klemme greaten	Çətin vəziyyətə düşmək
Gözünün üstündə qaş var	Найти повод придаться	To pick on someone	Haare spalten	Səbəbsiz irad tutmaq
Saman altda su yeritmək	В тихом омуте черти водятся	Still waters run deep	Stille Wasser sind tief	Gizli təhlükə, içində başqa niyyət gizlətmək
Dağ dağa rast gəlməz, insan insana rast gələr	Мир тесен	It's a small world	Die Welt ist klein	İnsanların bir yerdə rastlaşa bilməsi

Cədvəl göstərir ki, müxtəlif dillərdə frazeoloji vahidlər çox vaxt eyni mənə daşısa da, onların obrazlı ifadəsi fərqlidir. Məsələn, “Şir ürəyi yemək” ifadəsi azərbaycancada cəsarətlə bağlıdır, ingiliscədə isə “lion's heart” ilə işlənir. Bu, hər iki mədəniyyətdə şirin güc simvolu kimi qəbul edilməsini göstərir. Digər nümunə - “saman altda su yeritmək” azərbaycancada gizli niyyət deməkdir, rusca isə “в тихом омуте черти водятся” şəklindədir; hər iki dildə eyni konsept var, lakin obrazlılıq fərqlidir. Oxşar hal alman dilində də müşahidə olunur: “Stille Wasser sind tief”. Bu, universal mədəni semantikanı təsdiq edir. Cədvəl həm də fərqlilikləri göstərir. Məsələn, azərbaycancada “gözünün üstündə qaş var” ifadəsi səbəbsiz irad tutmaq mənasındadır, amma ingiliscədə bu, “to pick on someone” kimi neytral, obrazsız formada verilir. Alman dilində isə “Haare spalten” (saçları parçalamaq) obrazı seçilir. Bu fərq dillərin mədəni metafora seçiminəki fərqli yanaşmanı göstərir. Ümumilikdə, təqdim edilən 15 nümunə dillərarası oxşarlıqların və fərqlərin sistemli şəkildə araşdırılmasına imkan verir. Bu da göstərir ki, frazeologiya yalnız leksik vahidlərin müqayisəsi deyil, həm də mədəniyyətlərarası ünsiyyətin dərin təhlili üçün zəngin materialdır.

Frazeoloji vahidlərin müqayisəsi göstərir ki, dillərin çoxunda eyni mənə oxşar metaforik konstruksiyalar üzərində qurulur. Bəzi hallarda isə dillər eyni anlayışı fərqli obrazlarla ifadə edir ki, bu da milli mədəniyyətin spesifik özəlliklərini ortaya çıxarır. Təqdim edilən 15 nümunə dil materialının zənginləşdirilməsinə, statistik müqayisənin aparılmasına və nəticələrin ümumiləşdirilməsinə şərait yaratmışdır. Bu yanaşma sübut edir ki, frazeoloji ifadələr həm universal idrak modellərinə əsaslanır, həm də konkret xalqların tarixi-mədəni kontekstini daşıyır [7].

4. Frazeoloji vahidlər - xalqın mədəniyyətini əks etdirən güzgüsü kimi

Frazeoloji vahidlərin qarşılıqlı mahiyyətini öyrənərkən aydın olur ki, onlar yalnız mədəni kimliyin markerləri kimi xidmət etmir, həm də sosial birlik və ayrılıq vasitəsi kimi çıxış edirlər. İcmalar qloballaşmanın çətinliklərini aşdıqca, yeni frazeoloji ifadələrin ortaya çıxması tez-tez ənənəvi ifadələrin müasir dəyərlərə və təcrübələrə uyğun olaraq yenidən düşünülə və ya dəyişdirilə biləcəyi şəxsiyyət uyğunlaşma prosesini əks etdirir. Bu çevrilmə, bəzi alimlərin dildə “bağlayıcı düşünlər” adlandırdıqları ilə nəticələndirir ki, bu da müxtəlif dil mənzərələrində yeni idiomatik ifadələrin yayılmasına kömək edir. Bu cür qovşaqlar ayrı-ayrı mədəni ipləri bir-birinə bağladıqları və orijinallıq və fərqli mədəni kimliyin qorunması ilə bağlı suallar qaldırdıqları üçün kollektiv povestlərin formalaşmasında həlledici rol oynaya bilər. Nəticədə, dil və mədəniyyətin bu dinamik qarşılıqlı əlaqəsi, frazeoloji vahidlərin getdikcə daha çox əlaqəli bir dünyada sosial dinamikanı necə inkişaf etdirdiyini və təsir etdiyini araşdırmağa davam etməyin vacibliyini vurğulayır [2].

Frazeoloji ifadələr bir xalqın tarixi təcrübələrini və sosial dəyərlərini əks etdirən əsas dil vasitələrindən biridir. Onlar:

Tarixi yaddaşı qoruyur - müəyyən dövrlərə aid hadisələri və mədəni dəyərləri xatırladır;

Sosial və mədəni dəyərləri əks etdirir - xalqın mentalitetini və dünya görüşünü ifadə edir;

Metaforik və simvolik mənalar daşıyır - ifadələr tez-tez məcazi mənada işlədilir və zamanla yeni mənalar qazana bilər.

Misal üçün [10]: Bu ifadələr mədəni və tarixi yaddaşın qorunmasına kömək edir və xalqın milli dəyərlərini yeni nəsillərə ötürür.

İngilis frazeologiyası tarixi və siyasi hadisələrlə sıx bağlıdır. Rus frazeologiyası isə daha çox məzhəkəli və ironik ifadələrdən ibarətdir. Azərbaycan və digər dillərdə də bu tip ifadələr mövcuddur və onların araşdırılması milli kimliyi anlamağa kömək edir. Müxtəlif dillərdə frazeoloji ifadələrin öyrənilməsi mədəniyyətlərarası anlaşmanı artırır və fərqli xalqların dəyərlərini, tarixi keçmişini daha dərinlən dərk etməyə imkan yaradır.

Nəticə. Müəyyən edilmişdir ki, frazeologiya dilin həlledici komponenti kimi mədəni yaddaşı qoruyur, insanların öz fikirlərini qavraması və çatdırma tərzini formalaşdırır. Zaman, iş etikası, əxlaq və sosial iyerarxiya kimi ümumi mövzuların olması onu göstərir ki, frazeoloji

vahidlər dillər arasında formaca fərqlənsə də, onların əsas mənaları çox vaxt birləşir, insanların ortaq təcrübələrini əks etdirir.

Bu tədqiqatın nəticələri frazeologiyanın, xüsusən də linqvistik nisbilik və mədəniyyətlərarası ünsiyyət kontekstində gələcək tədqiqatların vacibliyini vurğulayır. Müxtəlif dillərdə frazeoloji vahidlərin daha dərinlən tədqiqi dilin təkamülü, linqvistik strukturlar və mədəni identiklik arasında qarşılıqlı əlaqə və frazeoloji ifadələrin insan idrakının formalaşmasında rolu haqqında dəyərli fikirlər verə bilər.

Ədəbiyyat

1. Chomsky N. (2015), Aspects of the Theory of Syntax. MIT Press, 32-56.
2. Fillmore C. (2018), Frame Semantics and Phraseology. Stanford University Press, 56-59.
3. Glasses R. (2021), Phraseological Meaning and Stylistic Variation: New Insights in Applied Linguistics. Routledge.
4. Hall K. (2019), Cultural Pragmatics and Phraseological Units. Springer, 67-68.
5. Hümmer C. (2013), Semantische Besonderheiten phraseologischer Ausdrücke korpusbasierte analyse. Linguistik Online, Vol.27, No.2, 29-56.
6. Miedema J., Reesink G. (2021), Language, Culture and Identity. Brill, 145.
7. Navarro, S. (2021), Investigating the influence of culture on language patterns: A contrastive corpus-based study. Tradterm, Vol.37, No.2, 644-670.
8. Paşayeva S. (2024), Frazeologizmlər linqvistik tədqiqat obyektı kimi. Elmi Tədqiqat, No.4, 49-52.
9. Roberts H. (2017), An analysis of idiomatic expressions in English and their cultural implications. Doctoral dissertation, University of Oxford.
10. Shtoltse Y. (2019), The notion and criteria for classification of phraseological units. Advanced Linguistics, No.2, 9-13.
11. Tahirova F. (2021), Frazeoloji vahid anlayışı. Elm və Təcrübə, No.7, 454-460.
12. Xociyeva Z. (2014), Əlaqəsiz dillərdə frazeoloji vahidlərin milli-mədəni spesifikasiyi problem. Advanced Science, 8, 32-35.
13. Žeguniene V., Kupriene L. (2020), Phraseodidactics and culture: Investigation of students' perception. Valodu Apguve: Problēmas un Perspektīva: Zinātnisko Rakstu Krājums, 146159.
14. Гильфанова А. (2013), Прототипический подход и роль обрядовых фразеологических единиц в формировании языковой картины мира английского, русского и татарского народов. Филология и Культура, No.3, 69-73.
15. Федулёнок Т. (2018), Сопоставительные Фразы Английского, Немецкого и Шведского Языков, 2-е изд. Москва: Академия Естествознания.